

Drept civil

MOȘTENIREA

Octavian Cazac

doctor în drept
conferențiar universitar

Facultatea de Drept
Universitatea de Stat din Moldova

Animus

Chișinău
2022

Monografia este recomandată de către:

— Consiliul științific al Facultății de Drept al Universității de Stat din Moldova
(hotărârea din 20 aprilie 2022)

— Departamentul Drept privat al Facultății de Drept al Universității de Stat din Moldova
(hotărârea din 31 martie 2022).

Recenzenți:

DANIELA ȚURCAN, dr. în drept, conf. univ.

ALIONA CARA-RUSNAC, dr. în drept, conf. univ.

Cartea a fost editată în cadrul seriei ANIMUS.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Cazac, Octavian.

Drept civil. Moștenirea / Octavian Cazac. – Chișinău: S. n., 2022 (Bons Offices). – 900 p.: fig. –
(Animus, ISBN 978-9975-87-988-0).

Bibliogr.: p. 854-869 (404 tit.). – 700 ex.

ISBN 978-9975-87-989-7.

347.65/.68

C 32

Tipărit la BONS OFFICES.

Orice reproducere sau copiere este interzisă fără încuviințarea expresă a autorului.

Pentru claritate:

— este interzisă prin lege fotocopiarea sau scanarea paginilor din această lucrare;

— este interzisă prin lege plasarea paginilor din această lucrare pe platforme online (SCRIBD, torrente etc.).

© OCTAVIAN CAZAC. Toate drepturile rezervate. Chișinău, 2022.

§2 PRINCIPIILE DREPTULUI SUCESORAL

I. PREZENTARE

Dreptul succesoral instituie numeroase reguli și construcții juridice pentru a rezolva diferite probleme de moștenire. Patru dintre acestea ne par însă fundamentale și se ridică la nivel de principiu: 1

- principiul transmisiunii universale;
- principiul dobândirii de drept a moștenirii;
- principiul libertății testamentare și
- principiul moștenirii private, în familie.

Primele două răspund la întrebarea „cum se transmite moștenirea?”, iar ultimele – „cui i se transmite?”¹.

II. CUM SE TRANSMITE MOȘTENIREA?

1. Principiul transmisiunii universale

a) Sensul principiului

Caracterul universal al devoluțiunii succesorală este de esență dreptului succesoral în țara noastră² și reflectă ideea că întregul patrimoniu al defunctului trece la moștenitor 2

¹ „The law of succession must deal not only with the question ‘Who gets what?’, but also with that of ‘How do they get it?’” („Dreptul succesoral trebuie să se ocupe nu doar de întrebarea «Cine și ce primește?», dar și «Cum ei o primesc?»), v. G.L. GRETTON, A.J.M. STEVEN, *op. cit.*, nr. 26.43; „Was wird vererbt? Wer wird Erbe? Wie kommt der Erbe ins Erbe?” („Ce se moștenește? Cine devine moștenitor? Cum moștenitorul intră în moștenire?”), v. F. GSCHNITZER, *Erbrecht*, Springer-Verlag, Wien, 1964, p. 1.

² GH. CHIBAC, S. BRUMĂ, O. ROBU, N. CHIBAC, *Drept civil. Contracte și succesiuni*, ed. 4-a, Tipografia Centrală, Chișinău, 2019, p. 407.

ca o **totalitate** (*successio in universum ius*) de situații juridice active (e.g. drepturi) și situații juridice pasive (e.g. obligații).

Ilustrație

Notarul eliberează lui M certificat de moștenitor, în care atestă că M a devenit moștenitor unic al lui D. Nu este necesar ca notarul să verifice ce bunuri avea D, să verifice titlul de proprietate al lui D asupra fiecărui bun și să-l indice în certificat. Simpla calitate de moștenitor unic are efectul juridic că, de la momentul decesului lui D, M a devenit titular al tuturor drepturilor și obligațiilor transmisibile ale lui D.

Alte sisteme succesoriale operează cu un principiu diferit. În țările din common law, moștenitorii nu sunt succesori universali, ci moștenirea se deferă în două etape – mai întâi, masa succesorală este deținută de *personal representative*, care lichidează datoriile, apoi el distribuie doar activele rămase către moștenitori. În sistemul din perioada sovietică, după cum se va arăta *infra*, multitudinea de succesiuni anormale pune sub semnul întrebării caracterul universal al transmisiunii.

Principiul devoluțiunii universale nu împiedică însă, până într-un sfârșit, moștenitorii să devină titulari ai unor drepturi individuale din masa succesorală prin partaj. Această abordare are ca efect păstrarea valorilor economice de amploare din masa succesorală, cum ar fi pachetele de acțiuni sau imobilele.

- 3 Mecanismul transmisiunii universale contribuie la **certitudinea juridică**, astfel încât terții interesați pot să aibă claritate cu cine să trateze după decesul lui *de cuius*. Efectele juridice ale caracterului universal al devoluțiunii succesoriale sunt³:

— toate elementele masei succesoriale se transmit **doar către moștenitori**. Persoanele care nu sunt moștenitori nu dobândesc bunuri direct din masa succesorală. Legatarul, de exemplu, primește bunurile legate de la moștenitor, și nu de la *de cuius*;

— comoștenitorii sunt dobânditori în comun ai tuturor elementelor de activ și pasiv succesoral. Masa succesorală **nu este subiect de drept** și nici comunitatea comoștenitorilor nu este un subiect de drept, nu are capacitate civilă distinctă de cea a comoștenitorilor;

— nu este posibilă atribuirea **directă** a drepturilor sau obligațiilor unui comoștenitor anume.

³ D. LEIPOLD, §1922, în *MuKoBGB, cit. supra*, nr. 121.

Ilustrație

T, care are două imobile cu o valoare apropiată, dispune în testament că copilul C₁ va primi un imobil, iar copilul C₂ va primi celălalt imobil. După decesul lui T, devine C₁ imediat proprietar exclusiv al imobilului lăsat lui prin testament? Răspunsul este negativ. Masa succesorală va fi deținută în indiviziune de C₁ și C₂. Ei urmează să facă partajul succesoral, implementând voința lui T, care este obligatorie (→§25).

Caracterul universal al transmisiunii facilitează răspunderea pentru obligațiile masei succesorale, care, în cazul moștenirii cu mai mulți moștenitori, până la partaj, este una solidară, dar limitată la masa succesorală (→§30). Aceasta, la rândul său, responsabilizează comoștenitorii și îi motivează să se gândească în primul rând la lichidarea pasivului succesoral.

b) Transmisiunea unitară

Devoluțiunea moștenirii se supune aceluiași reguli indiferent de natura bunurilor, mobile sau imobile, și de modul în care *de cuius* le-a dobândit în timpul vieții (din altă moștenire; din donație; venituri din salariu, activități profesionale, dividende, diverse investiții). 4

Astăzi caracterul unitar al devoluțiunii succesorale îi poate părea cititorului un truism. Însă lucrurile trebuie puse în context istoric. Această concepție este opusă celei a dreptului feudal, care, în ideea conservării bunurilor în familie, făcea distincție între *bunuri proprii*, pe de o parte, și *bunurile achizite*, pe de altă parte. Bunurile proprii erau imobilele primite de defunct de la antecesorii săi (considerate elementul de bază al averii familiale), iar bunurile achizite erau cele dobândite de defunct în timpul vieții sale, indiferent de natura lor, cărora le erau asimilate bunurile mobile, considerate mai puțin importante decât cele proprii. Reprezentând elementul stabil al patrimoniului și permițând menținerea prestigiului numelui în familiile nobiliare, bunurile proprii erau rezervate acestei entități, transmițându-se din tată în fiu. În lipsă de descendenți, în funcție de proveniența lor, bunurile proprii reveneau liniei (familiei) materne sau liniei (familiei) paterne (*materna maternis, paterna paternis*)⁴.

c) Prima excepție: succesiunile anormale (particulare)

În cazuri excepționale, anumite texte de lege sustrag bunuri de o anumită categorie ale defunctului de la regulile moștenirii și, în schimb, le supun unor reguli speciale, de obicei, indicând dobânditori direcți ai acelor bunuri de la defunct. Aceste bunuri nici nu intră în masa succesorală, iar moștenitorii desemnați de dreptul succesoral nu le dobândesc. Asemenea transmisiuni prin norme speciale, care ocolesc dreptul 5

⁴F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les successions. Les libéralités*, 3e éd., Dalloz, Paris, 1997. p. 11.

successoral, au fost numite „succesiuni anormale”⁵. Succesiunile anormale sunt răspândite în dreptul succesoral comparat⁶. În continuare menționăm cazurile de asemenea transmisiuni identificate în dreptul Republicii Moldova:

— **pensia** plătită beneficiarului face parte din masa sa succesorală, inclusiv dacă a fost plătită prin transfer, în contul lui *de cuius*, când era în viață, acesta lăsând banii în acel cont. Legea nr. 156 din 14 octombrie 1998 privind sistemul public de pensii cuprinde o normă specială pentru pensia „neplătită la timp” beneficiarului și nu dispune că ea se plătește moștenitorilor, ci, la art. 37, prevede că ea se plătește soțului supraviețuitor, părinților sau copiilor acestuia, iar în cazul lipsei acestora — persoanei care dovedește că a suportat cheltuielile ocazionate de deces. Pensia se plătește inclusiv pentru luna în care a avut loc decesul beneficiarului de pensie. Textul de lege ignoră faptul că acești subiecți ar putea fi decăzuți de la moștenire (de exemplu, *de cuius* se afla în proces de divorț cu soțul supraviețuitor; ori *de cuius* l-a dezmoștenit pe careva dintre ei), ci le dă un drept autonom, în afara dreptului succesoral;

— potrivit Codului muncii (C. mun.), în caz de deces al salariatului, **salariul și alte plăți** ce i se cuvin (art. 142 alin. (5) C. mun.) și indemnizația ce i se cuvine, inclusiv pentru concediile nefolosite (art. 117 alin. (4) C. mun.), se plătesc integral soțului (soției), copiilor majori sau părinților defunctului, iar în lipsa acestora — altor moștenitori, în conformitate cu legislația în vigoare. La fel, în caz de deces al salariatului ca urmare a unui accident de muncă sau a unei boli profesionale, **familiei** defunctului i se compensează cheltuielile legate de deces (art. 196 alin. (1) C. mun.). În formularea acestui text, familia pare a fi un subiect de drept cu componență nedeterminată;

— în caz de deces al funcționarului public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne (și funcționari asimilați), survenit în legătură cu exercitarea obligațiilor de serviciu sau ca urmare a unei mutilări (răniri, traume, contuzii), familia celui decedat sau persoanele întreținute de către acesta își mențin **dreptul la spațiul locativ de serviciu** pe o perioadă de 5 ani de la survenirea decesului (art. 46 alin. (7) din Legea nr. 288 din 16 decembrie 2016 privind funcționarul public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne).

⁵ Din lat. *anomalus*, *a*, *um* = iregulat (în sens că este contrar regulii); noțiunea *succesiune anomală*, dezvoltată de dreptul francez, nu este tocmai precisă, fiindcă aceasta nu este o transmisiune cu titlu universal, ci cazurile cunoscute până acum sunt, în fond, transmisiuni cu titlu particular ale unui anumit bun ori ale anumitor bunuri determinate. Doctrina germană utilizează expresia „succesiune de drept specială sau particulară în afara dreptului succesoral” (germ. *die Sonderrechtsnachfolge außerhalb des Erbrechts*). Așadar, este mai potrivită folosirea noțiunii *transmisiune pentru cauză de moarte cu titlu particular sau succesiune particulară în afara dreptului succesoral*.

⁶ În dreptul **românesc**, v. D. CHIRICĂ, *op. cit.*, p. 7 și urm., nr. 23 și urm.; în dreptul **francez**, v. PH. MALAURIE, C. BRENNER, *Droit de successions et des libéralités*, 7-e édition, LGD, Paris, 2016, p. 101, nr. 120 și urm.; în dreptul **german**, în materie de asigurări sociale ori de locațiune, v. D. LEIPOLD, §1922, în *MuKoBGB, cit. supra*, nr. 132 și urm.

Autorul moldovean PETRU NICHITIUC ajunsese la concluzia clară că multitudinea de succesiuni anormale, specifică dreptului perioadei sovietice, anihila principiul transmisiunii universale⁷.

d) A doua excepție: devoluțiunea fracțiunilor din aceeași masă succesorală cârmuită de legea succesorală a diferitor state

Un act juridic, de regulă, are un singur obiect; un raport juridic extracontractual, de regulă, are un singur obiect. Șansa este mare că punctele de legătură ale acestei situații juridice țin de același stat, a cărui lege îl va governa. Particularitatea moștenirii este însă că, ea având ca obiect o masă patrimonială, există o șansă mai mare ca anumite bunuri ale defunctului să se afle în state diferite. Pentru cetățenii Republicii Moldova, aceasta se datorează și mobilității lor înalte din motive economice, sociale, familiale. Aflarea bunurilor succesorale în diferite state este o provocare pentru dreptul succesoral, fiindcă în acest caz moștenirea din complexă devine foarte complexă (numită și *moștenire internațională* sau *moștenire transfrontalieră*).

6

Politica legislativă poate fi de a adopta:

— sistemul **unitar**: legea insistă pe caracterul unitar al moștenirii transfrontaliere și supune întreaga devoluțiune legii succesorale (*lex successionis*) a unui singur stat. Astăzi, în dreptul european⁸ și în dreptul nostru, aceasta este legea aleasă de testator (*professio juris*) sau, în lipsa unei alegeri valabile, legea statului ultimei reședințe obișnuite a defunctului (→§32);

— sistemul **sciziunii**: legea dispune fărâmițarea devoluțiunii în tot atâtea devoluțiuni în câte state defunctul a lăsat bunuri imobile (plus statul ultimului domiciliu al defunctului) și supune fiecare din ele unei legi succesorale distincte (cu un cerc de moștenitori diferiți, reguli testamentare diferite și proceduri succesorale diferite). În plus, devoluțiunea bunurilor mobile ale defunctului va fi guvernată de legea ultimului domiciliu. Acesta este sistemul anterior în dreptul nostru, care încă se aplică în Republica Moldova în temeiul normelor conflictuale speciale din tratatele internaționale (e.g. încheiate de Republica Moldova cu România, Ucraina, Federația Rusă etc.).

⁷ *Наследственное право и наследственный процесс. Проблемы теории и практики*. НИКИТЮК П.С.; Под ред.: Овчинникова О.В. Кишинев: Штиинца, 1973 [P. NICHITIUC, *Drept succesoral și procedură succesorală*, Ed. Știința, Chișinău, 1973 (în continuare, „P. NICHITIUC, *Drept succesoral...*)], p. 18-20.

⁸ Regulamentul (UE) nr. 650/2012 al Parlamentului European și al Consiliului din 4 iulie 2012 privind competența, legea aplicabilă, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești și acceptarea și executarea actelor autentice în materie de succesiuni și privind crearea unui certificat european de moștenitor (în continuare, „Regulamentul UE nr. 650/2012”); *The EU Succession Regulation: A Commentary*. A.-L. CALVO CARAVACA, A. DAVI, H.-P. MANSE (eds), Cambridge University Press, Cambridge, 2016 (în continuare „Caravaca/EU Succession Regulation Commentary”).

2. Principiul dobândirii de drept

- 7 Dreptul succesoral modern nu concepe că bunurile defunctului ar continua să îi aparțină și după deces, la fel cum nu concepe că ele ar rămâne fără proprietar. Prin urmare, moștenirea se deferă la moștenitor chiar din momentul decesului celui care a lăsat-o (*ipso jure et ipso morte*), indiferent că moștenitorul cunoștea despre deces sau nu, cunoștea că este moștenitor sau nu și indiferent că dorește sau nu (art. 2390, 2485). Nicio formalitate nu trebuie îndeplinită pentru dobândirea drepturilor și obligațiilor din masa succesorală⁹.

Moștenirea însă nu este o transmisiune forțată. Moștenitorul arătat de testament sau de lege are dreptul de a renunța la moștenire. În sistemul C. civ., moștenirea trece la moștenitorul îndreptățit sub rezerva dreptului său de a renunța la moștenire în termen de **3 luni** (art. 2389 alin. (1))¹⁰. Acest text de lege consacră principiul dobândirii de drept a moștenirii (→§20). Termenul ar trebui să fie suficient pentru moștenitor ca să evalueze avantajele și dezavantajele acceptării moștenirii și să ia o decizie. Evident, el nu poate cunoaște exhaustiv situația masei successorale și, în această epocă, nu are instrumente sigure de a determina mărimea obligațiilor masei successorale. Din acest motiv, legea îl ocrotește prin dreptul de a-și limita răspunderea după acceptarea moștenirii (→§28).

În acest sistem al prezumției de acceptare, legea nu ar trebui să se preocupe de acceptarea moștenirii, ci doar de renunțarea la ea. Acceptarea moștenirii are un rol practic: ea are ca efect **decăderea din dreptul la renunțare** (art. 2390 alin. (1)).

Ilustrație

D avea un imobil și a decedat. Au trecut 2 ani, iar moștenitorii nu au inițiat procedura succesorală notarială. În registrul bunurilor imobile, la rubrica „proprietar” al imobilului încă figurează D. Rudele și creditorii lui D se întreabă cui îi aparține imobilul. Conform principiului dobândirii de drept a moștenirii, din clipa care urmează decesul lui D, moștenitorul testamentar sau, în lipsă, moștenitorul legal este proprietar al imobilului. Registrul bunurilor imobile este inexact. Chiar dacă dreptul de proprietate al moștenitorului se va înregistra abia peste câțiva ani, în temeiul certificatului de moștenitor, înregistrarea are doar efect declarativ, și nu constitutiv (art. 425 alin. (1))¹¹.

Dacă cel care îl găsește decedat pe D caută prin dulap și îi sustrage niște bijuterii, victimă a furtului nu este D, ci moștenitorul.

În dreptul civil continental este posibil de a construi opțiunea succesorală în două moduri generale:

⁹ K. MUSCHELER, *Universalsukzession und Vonselbsterwerb*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2002, p. 1 și urm. Pentru o analiză de drept comparat, v. J.P. SCHMIDT, *Transfer of Property on Death and Creditor Protection...*, cit. supra.

¹⁰ În dreptul german, termenul de renunțare pentru succesibilul aflat pe teritoriul Germaniei este de doar șase săptămâni. O parte a doctrinei critică termenul ca fiind prea scurt și propune extinderea lui, v. K.W. LANGE, *op. cit.*, p. 385, §38, nr. 21.

¹¹ A se vedea A. CARA-RUSNAC, *Regimul juridic al bunurilor imobile*, CEP USM, Chișinău, 2021, p. 100.

— istoric, în dreptul privat **roman**, după decesul lui *de cuius*, patrimoniul său nu se considera dobândit de către moștenitori, ci moștenirea „dormea” (*hereditas jacens*) în așteptarea exercitării opțiunii succesoriale. Un asemenea sistem trebuie să reglementeze care este statutul masei succesoriale și al moștenitorilor în starea aceasta de expectativă și cum i se poate pune capăt. Reglementarea adeseori este însoțită de o ficțiune legală că exercitarea opțiunii produce efecte retroactive, din data deschiderii moștenirii¹²;

— pentru a diminua incertitudinea sistemului *hereditas jacens*, noile legislații succesoriale instituie **principiul dobândirii de drept a moștenirii**: cel chemat la moștenire devine moștenitor de plin drept la data deschiderii moștenirii, indiferent că cunoștea despre această împrejurare și indiferent că este de acord sau nu cu această calitate. Lui apoi i se recunoaște opțiunea de a renunța, cu efect retroactiv din data deschiderii moștenirii, la calitatea de moștenitor astfel dobândită. Este un sistem care oferă mai multă claritate juridică circuitului civil.

III. CUI I SE TRANSMITE MOȘTENIREA?

1. Principiul libertății testamentare

Libertatea testamentară nu este altceva decât libertatea fiecărei persoane de a decide soarta patrimoniului său pentru momentul când nu va mai fi în viață. Metoda de a asigura această libertate este recunoașterea diferitor forme ale testamentului și a unui grad înalt de modelare a moștenirii, derogând astfel de la modelul oferit de lege. Testatorul poate să dezmoștenească moștenitorii legali, să instituie moștenitori dintre alte persoane, să instituie legate și să greveze pe cei instituți de execuțiune testamentară. Pe scurt, testatorul are puterea de a bulversa întreaga moștenire legală.

8

Libertatea testamentară face parte din **autonomia privată** a persoanei în dreptul civil (care include și libertatea contractuală). Prof. KNUT WERNER LANGE susține chiar că libertatea testamentară se bucură de o protecție juridică mai puternică decât alte aspecte ale autonomiei de voință¹³:

— interdicția unei obligații contractuale de a întocmi un testament (art. 31 alin. (4)) sau de a obliga la un anumit conținut al testamentului;

— întocmirea personală a testamentului și interdicția reprezentării (art. 2192 alin. (1)). Este o interdicție menită să asigure că testamentul cuprinde voința testatorului, și nu a reprezentantului, dar și să asigure secretul testamentului;

¹² Pentru dreptul succesoral în vigoare înainte de 1 martie 2019, v., printre altele, GH. CHIBAC ET AL., *Drept civil. Contracte și succesiuni*, ed. 2-a, Tipografia Centrală, Chișinău, 2014; E. COJOCARI ET AL., *Drept succesoral*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2015.

¹³ K.W. LANGE, *op. cit.*, p. 48, §11, nr. 14.

— revocabilitatea absolută a testamentului (art. 2381). În dreptul comparat revocabilitatea este limitată dacă dispoziția pentru cauză de moarte este cuprinsă într-un testament conjunctiv al soților ori într-un contract succesoral (§2270, 2271 (1), 2289 (1) BGB);

— sancțiunea nedemnității moștenitorului ori legatarului și stabilirea incapacităților de suspiciune, adică interdicția de a primi beneficii prin testament (art. 2195) persoanelor care interacționează cu testatorul în momentele de vulnerabilitate personală când își exercită libertatea testamentară (→§10-1).

- 9 Principiul libertății testamentare (numit și al „*autonomiei testamentare*”) nu doar permite întocmirea unui testament, ci fundamentează și libertatea conținutului testamentului. El este și izvor de obligații (acesta este efectul juridic al legatului și al sarcinii testamentare). Testatorul nu are puterea de a exclude drepturile successorale minime, ale moștenitorilor rezervatari, și nici nu poate include un conținut care contravine bunelor moravuri (atât de importante în viața de familie) ori, în general, dispozițiilor legale imperative. În acest sens, legea recunoaște doar interesele legitime și nu cele nelegitime, urmărite de testator prin testament (→§9-7).

Libertatea testamentară este scutită de o restricție pe care o suportă libertatea contractuală — testatorul nu este ținut să ocrotească așteptările terților, spre deosebire de o parte contractantă care este ținută de obligația de bună-credință și corectitudine față de cealaltă parte. Este un principiu care are valențe speciale în materie de interpretare a testamentelor, unde nu contează sensul obiectiv atribuit de terții rezonabili textului testamentar, ci voința subiectivă a testatorului (→§12).

- 10 Cu toate acestea, legea are grijă să protejeze anumiți membri ai familiei aflați în stare de nevoie și îi îndreptățește la o anumită susținere patrimonială din partea masei successorale. Așadar, **rezerva succesorală** este o limită legală pentru libertatea testamentară. Ea reprezintă o instituție imperativă care consacră dreptul legal al moștenitorilor rezervatari de a dobândi o parte din moștenire, cu limitarea autonomiei de voință a defunctului. Din punct de vedere tehnic, respectarea rezervei successorale nu este o chestiune de legalitate a testamentului, ci este o **limită în executarea sa** (→§19).

2. Principiul moștenirii private, în familie

a) Sensul principiului

- 11 Legea organizează moștenirea pornind de la **voința prezumată** a celui care a lăsat moștenirea și deferă averea sa familiei sale nucleare (copiii și soțul). Aceste reguli de moștenire legală însă se aplică doar în partea în care *de cuius* nu a dispus altfel prin testament.

Stabilind că în cercul moștenitorilor legali se includ rudele defunctului, legiuitorul urmează **sistemul de parentelă**. Parentela se referă la unul și același ascendent și poate fi definită ca totalitatea persoanelor care descind una din alta.

Sistemul de parentelă în forma sa pură a fost conceput de juristul austriac JOACHIM GEORG DARJES (1714–1791), pe care l-a descris în lucrarea sa *Institutiones jurisprudentiae universalis* din 1740 și în *Observationem* din 1753. El a elaborat sistemul ca o simplificare și raționalizare a sistemului iustinianic de trei linii (descendentă, ascendentă și colaterală), care există și astăzi în Franța, Italia, România etc. DARJES s-a bazat pe considerente de drept natural și anume, ca punct de pornire, pe îndatorirea naturală a lui *de cuius* de a-și iubi descendenții, iar legiuitorul prezumă voința lui de a dori să îndeplinească această îndatorire naturală. Și cum dragostea nu ar trebui să depindă de faptul dacă un copil era fată sau băiat, sistemul nu discrimina după sexul descendentului. Apoi, dacă lipsesc descendenții, DARJES considera că este îndatorirea naturală a lui *de cuius* să-și iubească părinții, iar în lipsa unui părinte, *de cuius* avea îndatorirea să-și iubească pe cei pe care părintele precedat avea îndatorirea să-și iubească. Redactorii Codului civil austriac (ABGB) au preluat acest sistem cu îmbunătățiri¹⁴. Pentru VON SCHMITT, membrul primei comisii de redactare a proiectului BGB, care a definitivat sistemul de parentelă, criteriul chemării la moștenire nu este atât voința prezumată a defunctului, cât „tipul” sau „calitatea relației” dintre *de cuius* și cel chemat¹⁵ (→§6–5).

Dreptul de moștenire legală al **soției supraviețuitoare** a defunctului (*de cuius*) ori al soțului supraviețuitor al defunctei¹⁶ își are fundamentul în dorința prezumată a lui *de cuius*, dar și în solidaritatea dintre soți și în ideea comunității de proprietate pe care o aveau în timpul căsătoriei. Acest drept are considerente morale și economice. Din punct de vedere moral, soțul supraviețuitor are un merit în dobândirea bunurilor lui *de cuius* și însoțirea lui în viață — o relație morală la fel de strânsă ca cea a descendenților. Din punct de vedere economic, dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor are menirea de a-i asigura o bază financiară pe restul vieții într-un mod care ar fi apropiat de nivelul de până la decesul lui *de cuius*¹⁷ (→§7).

În cazuri rare, este posibil că defunctul nu are nici rude și nici soț (e.g. orfan necăsătorit) ori, deși le are, ele nu pot fi identificate cu ușurință. Chiar dacă moștenitorii chemați ar putea fi în viață, **statul** poate deveni moștenitor legal ca urmare a renunțării de către toți ceilalți chemați la moștenire din cauza supraîndatorării ori incapacității de plată a masei succesoriale. Rolul statului ca moștenitor legal necesar este crucial, pentru a permite aplicarea procedurilor de insolvabilitate a masei succesoriale ori a altor proceduri menite să ocrotească creditorii masei succesoriale (→§8).

¹⁴ C. WENDEHORST, *Intestate Succession in Austria*, în *Comparative Succession Law. Vol. II. Intestate Succession*, K.G.C. REID, M.J. DE WAAL, AND R. ZIMMERMANN (ed.), Oxford University Press, 2015, p. 162 și urm.; B. ECCHER, *Bürgerliches Recht, Band VI. Erbrecht*, 6. Auf., Verlag Österreich, Wien, 2016.

¹⁵ R. ZIMMERMANN, *Intestate Succession in Germany*, în K.G.C. REID, M.J. DE WAAL, AND R. ZIMMERMANN (ed.), *Comparative Succession Law. Vol. II. Intestate Succession*, cit. supra, p. 187.

¹⁶ În sens juridic, noțiunea „soț” este generică și include atât femeia măritată, cât și bărbatul căsătorit.

¹⁷ D. LEIPOLD, §1931, în *MuKoBGB*, cit. supra, nr. 1; K.W. LANGE, *op. cit.*, p. 178, §22, nr. 52.

b) Dreptul de moștenire nu este un drept natural

14. Este o dominantă printre juriști și politicieni ideea că dreptul de moștenire nu este un drept natural al omului, spre deosebire de dreptul de proprietate. Prin urmare, statul îl poate limita prin diverse metode (rezervă succesorală, impozitare etc.).

În *De iure belli ac pacis* (1625), HUGO GROTIUS aprecia că voința testatorului ocupă locul central în devoluțiunea moștenirii. Pentru el, moștenirea legală este *nihil aliud ... quam tacitum testamentum ex voluntatis coniectura* (nimic altceva decât un testament tacit rezultat din conjunctură), iar părintele îi datorează copilului moștenirea în virtutea dreptului natural. În *De iure naturae et gentium* (1694), SAMUEL PUFENDORF însă l-a contrazis pe GROTIUS că testamentul este *iuris naturalis* și l-a apreciat ca *inventum ... juris positivi* (o invenție a dreptului pozitiv, a legislației). Filozofii ulteriori au continuat această linie de gândire și au negat preceptele justiției naturale în materie succesorală¹⁸.

Încă în 1749, MONTESQUIEU, în *L'esprit des lois*, scria¹⁹: „Dreptul natural ordonă părinților să-și întrețină copiii, dar nu îi obligă să îi facă moștenitori. Împărțirea bunurilor, legile privitoare la această împărțire, succesiunile după moartea celui care a avut această împărțea: toate acestea nu pot fi reglementate decât de către societate și, în consecință, prin legi politice sau civile. Este adevărat că ordinea politică sau civilă adeseori cere ca copiii să succeadă părinților; dar ele nu o cer întotdeauna”.

Fiind influențat de ideile lui MONTESQUIEU, americanul THOMAS JEFFERSON, părinte fondator (*Founding Father*) și al treilea președinte al Statelor Unite ale Americii, scria în 1789²⁰: „Dar copilul, legatarul sau creditorul primește, nu în temeiul unui drept natural, ci în virtutea unei legi a societății ai cărei membri sunt și cărora i se supun”.

În 1791, revoluționarul francez ROBESPIERRE observa în pledoariile sale parlamentare²¹: „Poate oare proprietatea omului să depășească viața omului? [...] Poate el să dispună de acest pământ pe care l-a cultivat atunci când el însuși este redus la țărână? Nu, propieta-

¹⁸ R. ZIMMERMANN, *Compulsory Portion in Germany*, în *Comparative Succession Law. Vol. III. Mandatory Family Protection*, cit. supra, p. 274.

¹⁹ « La loi naturelle ordonne aux pères de nourrir leurs enfants, mais elle n'oblige pas de les faire héritiers. Le partage des biens, des lois sur ce partage, les successions après la mort de celui qui a eu ce partage : tout cela ne peut avoir été réglé que par la société, et par conséquent par des lois politiques ou civiles. Il est vrai que l'ordre politique ou civil demande souvent que les enfants succèdent aux pères; mais il ne l'exige pas toujours », v. MONTESQUIEU, *De l'esprit des lois*, tome deuxième (1749), p. Pourrat, Paris, 1884, p. 375, cartea XXVI, capitolul VI.

²⁰ “But the child, the legatee, or creditor takes it, not by any natural right, but by a law of the society of which they are members, & to which they are subject”, v. T. JEFFERSON, *Letter to James Madison from Thomas Jefferson*, 6 September 1789, Paris. [online] Accesat 22 aprilie 2022. Disponibil: founders.archives.gov/documents/Madison/01-12-02-0248

²¹ « La propriété de l'homme peut-elle s'étendre au-delà de la vie ? [...] Peut-il disposer de cette terre qu'il a cultivée lorsqu'il est lui-même réduit en poussière ? Non, la propriété de l'homme après sa mort doit retourner au domaine public de la société. Ce n'est que par l'intérêt public qu'elle transmet ses biens à la postérité du premier propriétaire », v. *Suite de la discussion sur les successions. Discours de M. Robespierre, lors de la séance du 5 avril 1791*, în *Archives Parlementaires de la Révolution Française*, Année 1886, 24, p. 562.

tea omului după moartea sa trebuie să se întoarcă la domeniul public. Doar prin interesul public ea își transmite bunurile posteriorității primului proprietar”.

Președintele american THEODORE ROOSEVELT, în *Annual Message* din 1907, în contextul ideii de a introduce un impozit pe moștenire, susținea²²: „Statul are dreptul absolut de a decide asupra condițiilor în care un om primește un legat sau o moștenire de la altul și, la acest moment al devoluțiunii proprietății, este în mod special adecvat de a impune un impozit”.

Curtea Supremă a SUA a reafirmat acest principiu²³: „Dreptul de a primi proprietate prin testament sau descendență este o creație a legii, și nu un drept natural – un privilegiu – și, prin urmare, autoritatea care îl conferă poate impune condiții”.

Aceeași idee era susținută și de NICOLAE TITULESCU:

„Succesiunea testamentară nu poate avea ca fundament dreptul de proprietate; căci un drept nu se poate concepe fără titular, și, în momentul când un testament își produce efectele, titularul dreptului ce se exercită nu mai există; rațional, proprietatea trebuie să dispară odată cu titularul ei. Și prin aceasta nu trebuie să credem că dreptul de proprietate s’ar confunda cu cel de uzufruct: în viață, proprietarul are, în toată lărgimea lui, *abusus*, ce lipsește uzufructuarului.”²⁴ Succesiunea nu este neapărat de drept natural. „Fundamentul său trebuie apreciat prin raport cu un mijloc social și cu o epocă dată.”²⁵

c) Dimensiunea constituțională a moștenirii private

Legea de bază a Germaniei (*Grundgesetz*) din 1949 proclamă, ca și Constituția României și a Republicii Moldova, că dreptul de proprietate și dreptul la moștenire sunt garantate. În dreptul german s-a reținut ideea că norma recunoaște un drept subiectiv: fiecare este liber să dispună de bunurile sale pentru cauză de moarte după placul său, iar libertatea testamentară completează sau chiar extinde dreptul de a dispune de bunurile proprii pe parcursul vieții. Nu este deci accidental că aceste trei constituții instituie garanția constituțională a moștenirii în articolul care se ocupă de proprietate. În Hotărârea sa din aprilie 2005 Curtea Constituțională Federală a Germaniei a statuat că instituția cotei obligatorii (similară rezervei succesoriale din dreptul nostru), deși este o limită a dreptului la moștenire, este constituțională²⁶.

15

²² “The Government has the absolute right to decide as to the terms upon which a man shall receive a bequest or devise from an other, and this point in the devolution of property is especially appropriate for the imposition of a tax”, v. *President Roosevelt’s Message Is Read To The Sixtieth Congress*, în *Morning Oregonian* (Portland, Oregon), ediția din 4 decembrie 1907, p. 12

²³ “The right to take property by devise or descent is the creature of the law, and not a natural right – a privilege – and therefore the authority which confers it may impose conditions upon it”, v. *Magoun v. Illinois Trust Savings Bank*, 18 S.Ct. 594 (1898) 596. Adde: *Mager v. Grima*, 49 US 490 (1850) 493; *United States v. Fox*, 94 US 315 (1876) 320; *United States v. Perkms*, 16 S.Ct. 1073 (1896) 1074; *Knowlton v. Moore* 20 S.Ct. 747 (1900) 753; *Irving Trust Co. v. Day*, 62 S.Ct. 398 (1942) 401.

²⁴ N. TITULESCU, *op. cit.*, p. 246 (stilul autorului este păstrat).

²⁵ *Idem*, p. 247.

²⁶ R. ZIMMERMANN, *Compulsory Portion in Germany*, în *Comparative Succession Law*. Vol. III. *Mandatory Family Protection*, cit. supra, p. 297. La aceeași concluzie a ajuns Curtea Constituțională a Poloniei (*Trybunał Konstytucyjny*) în 2013, v. F. ZOLL, *Compulsory Portion in Poland*, în *Comparative Succession Law*. Vol. III. *Mandatory Family Protection*, cit. supra, p. 370.

Curtea Constituțională a Republicii Moldova, în 2016, a examinat formalitățile de dobândire a părții sociale într-un SRL de către moștenitorul asociatului, găsindu-le exagerate. Cu această ocazie Curtea a trasat corelația dintre dreptul de moștenire și dreptul de proprietate al moștenitorului²⁷:

„36. În același sens, potrivit articolului 127 din Constituție, statul a luat sub ocrotirea sa proprietatea și a garantat realizarea dreptului de proprietate în formele solicitate de titular.

37. În același timp, protecția și garantarea dreptului la proprietate privată nu ar fi depline dacă nu s-ar asigura continuarea calității de proprietar de către succesorii fostului proprietar.

38. Având în vedere că dreptul la moștenire este o consecință firească a dreptului de proprietate, articolul 46 alin. (6) din Constituție prevede expres că dreptul la moștenire a proprietății private este garantat.”

d) Fundamentele moștenirii private

- 16 Constituția garantează cetățenilor dreptul la moștenire (art. 46 alin. (6)) și cere ca reglementarea ei să se facă prin legi organice (art. 72 alin. (3) lit. i)). C. civ. este legea organică care organizează moștenirea în cartea a IV-a (*Moștenirea*). Principiul în organizarea moștenirii este moștenirea în cadrul familiei (numită și *succesiunea privată* ori *ereditară*), în opoziție cu culegerea bunurilor defunctului de către autoritatea publică (*succesiunea publică*). În afară de anumite perioade istorice izolate, succesiunea privată este o constantă în istoria dreptului succesoral și are un puternic fundament familial și economic (→§2-19).

(i) Moștenirea — instrument de coeziune familială

- 17 Unele bunuri au o valoare extrapatrimonială, care uneori este superioară valorii lor patrimoniale, cum ar fi locuința, care este, în același timp, un element de bogăție, dar și un cadru al vieții. Iar unele bunuri au valoarea specială de a reuni familia, unde rudele și afinii se întâlnesc și își petrec viața familială, cum ar fi casele de vacanță ori vilele. Pentru unele familii bunurile sunt atât o emblemă, cât și baza materială a permanenței familiei²⁸.

Bunurile ereditare reunesc familia în spațiu, dar și în timp, reunind generațiile. Moștenirea duce la păstrarea bunurilor ereditare pe parcursul generațiilor, care pot juca rolul de a păstra memoria generațiilor anterioare (această casă a fost construită de un strămoș; această grădină, sădită de alt strămoș).

²⁷ Hotărârea privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din Legea nr. 135-XVI din 14 iunie 2007 privind societățile cu răspundere limitată (moștenirea părții sociale) (Sesizarea nr. 97g/2016), 27 septembrie 2016.

²⁸ M. GRIMALDI, *Droit des successions*, 8e édition, LexisNexis, Paris, 2020, p. 21, nr. 30.

În Antichitate, moștenirea familială se justifică prin considerente religioase²⁹. Pomenirea este o datorie sacră, care cade pe moștenitor. În dreptul roman antic, a muri fără moștenitor era o dramă. Potrivit lui Plutarh, bătrânul Cato a regretat doar trei lucruri în viața sa. Unul din ele era că o zi întregă el nu a avut testament. Moștenitorul era cel ales să continue familia și, într-un fel, personalitatea defunctului³⁰.

Până la Marea Revoluție Franceză, bunurile ereditare sunt sediul familiei și, deși unii se nasc, iar alții mor, sediul material al familiei trebuie păstrat în familie.

Istoric, distribuirea în cadrul familiei are conotații diferite și se făcea după reguli complet diferite. În Antichitate familia nu era doar beneficiar al moștenirii, ci și obiect al moștenirii, iar ereditatea trecea la o singură persoană care avea să fie capul familiei — *pater familias*; în epoca medievală, moșia în întregime trecea, preferabil pentru testatori, la o singură rudă (e.g. primul fecior), pentru a asigura integritatea moșiei și, în final, statutul nobiliar al acelei familii. Marea Revoluție Franceză de la 1789 a distrus această paradigmă, evocând egalitatea în drepturi succesoriale a tuturor copiilor lui *de cujus* și abrogând mecanismele ce asigurau nobilimea.

(ii) Moștenirea – instrument de politică economică

Dreptul de proprietate nu poate fi un veritabil drept perpetuu dacă el s-ar pierde prin decesul proprietarului. Câți dintre noi am mai investi în proiecte, construcții, idei dacă am ști că ele „se pierd” prin deces? 18

După cum reținea NICOLAE TITULESCU, „proprietatea cu drept de moștenire e mult mai productivă ca proprietatea fără dreptul acesta; în adevăr, defunctul care ar ști că bunurile sale nu vor ajunge după moarte unor persoane indicate de dânsul sau de lege ar face întocmai ca și celibatarul fără copiii care, știind că viața e scurtă, ar cheltui în neștire tot ce are. Societatea are interes ca producțiunea să crească: or, nu există stimulent mai puternic pentru muncă și economie ca posibilitatea de a lăsa o moștenire. *Fundamentul dreptului de moștenire e dar interesul social!*”³¹

Legiuitorul reglementează moștenirea legală nu conform echității, ci conform voinței prezumate de majoritatea testatorilor drept echitabilă. Abordarea are și meritul de a fi mai aproape de așteptările familiei³². Prima funcție a dreptului succesoral este controlul stilului de viață al testatorului. O reglementare reușită poate transmite

²⁹ „Și dacă suntem fii, suntem și moștenitori – moștenitori ai lui Dumnezeu și împreună – moștenitori cu Hristos, dacă pătimim împreună cu El, ca împreună cu El să ne și preamărim”, v. Biblia, Epistola către romani a Sfântului Apostol Pavel, 8:17. Adde L.-B. CIUCĂ, *Reguli de drept privat. Moștenirea între Vechiul Testament și noul Cod civil*, în revista Universul juridic nr. 6, iunie 2015, p. 55-59.

³⁰ PLUTARH, *Cato maior*, p. 9, 6 apud T. RÜFNER, *Testamentary Formalities in Roman Law*, în *Comparative Succession Law*. Vol. I, *Testamentary Formalities*, K.G.C. REID, M.J. DE WAAL, R. ZIMMERMANN (eds.), Oxford University Press, Oxford, 2012, p. 2.

³¹ N. TITULESCU, *op. cit.*, p. 248.

³² A. DUTTA, *Warum Erbrecht?*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2014, p. 14.

membrilor societății mesajul că ei pot să acumuleze și să păstreze bogăția prin productivitate și economie. Această motivare a testatorului ar atinge un scop în sine: un legiuitor dorește să aibă membri productivi și economisitori ai societății. Însă simpla idee de transmisiune succesorală a averii către familie nu este un factor suficient, ci, mai degrabă, ideea că averea testatorului va îndeplini un scop: de a susține familia pe care o iubește sau, invers, că afacerea pe care el a creat-o (și, poate, îi poartă numele) va fi continuată de cineva ales din familia sa. Astfel, defunctul va avea o continuitate morală, fie prin bucuria familiei, fie prin continuitatea succeselor sale³³.

e) Tentativele eșuate de a abroga moștenirea privată

- 19 Sub influența ideilor comuniste³⁴, doar în patru luni după câștigarea puterii, bolșevicii au adoptat Decretul URSS privind abolirea moștenirii din 27 aprilie 1918³⁵. Deși denumirea actului normativ era fatală, în fond, ea recunoștea moștenirea privată într-o manieră limitată.

În 1924 autorul bolșevic GOIHBARG³⁶ explica că, de fapt, statul sovietic nu intenționa să abolească dreptul de moștenire, ci doar să-l limiteze. Se aprecia că o abolire a moștenirii ar cauza o reacție puternică a populației. În schimb, s-a impus o limită permisă de moștenire de 10.000 de ruble. Terenurile deja erau pe cale de a deveni naționale, iar autorul citează date anecdotice că 99% din țărani nu vor fi afectați de această limită. Analizând directivele date de KARL MARX, ideologiei timpului oferă concluzia că moștenirea nu este un rău în sine (nu este cauza), ci efectul. Răul este proprietatea privată, iar abolind proprietatea privată, indirect se va aboli moștenirea, fiindcă nu va mai rămâne avere serioasă. Această predicție, într-adevăr, s-a realizat. Lecturarea doctrinei sovietice arată că moștenirea era, în mare parte, inutilă, tot pământul aparținând exclusiv statului, iar populația urbanizată locuia în apartamente pe care le avea doar în folosință, de regulă, în baza ordinului de repartiziune primit de la organizația socialistă la care era angajată.

În fine, experimentul juridic a eșuat, constituțiile țărilor din perioada sovietică cuprindeau constant un articol care declara garanția dreptului de moștenire. În 1907 NICOLAE TITULESCU anticipa viitorul eșec al ideilor socialiste în materie de moștenire³⁷: „[...] concepția socialistă uită că desmoștenind, în parte chiar, indivizi, desmoștenește societatea întreagă în măsura în care se micșorează, prin suprimarea moștenirii, interesul personal stimulat de aceasta. Prin urmare, rămâne stabilit că moștenirea repauzează pe interesul social, și aceasta e atât de adevărat, încât și școala socialistă nu se poate decide a o suprima”.

³³ *Idem*, p. 152.

³⁴ Pentru o prezentare excelentă a situației dreptului succesoral în URSS, v. F. FOSTER-SIMONS, *The Development of Inheritance Law in the Soviet Union and the People's Republic of China*, în *The American Journal of Comparative Law*, Winter, 1985, Vol. 33, No. 1, p. 33 și urm.

³⁵ soviethistory.msu.edu/1917-2/economic-apparatus/economic-apparatus-texts/abolition-of-inheritance/

³⁶ A. Г. ГОЙХБАРГ, *Основы частного имущественного права*, Изд. Красная Новь, Moscova, 1924, p. 124-135.

³⁷ N. TITULESCU, *op. cit.*, p. 249 (stilul autorului este păstrat).

f) Observațiile lui ALEXIS DE TOCQUEVILLE

Finalizăm cu observațiile autorului francez ALEXIS DE TOCQUEVILLE în lucrarea sa emblematică *De la démocratie en Amérique* (*Despre democrație în America*), vol. 1³⁸, publicată în 1835:

20

„Dar legea succesorală a fost cea datorită căreia egalitatea a făcut ultimul ei pas.

Mă surprinde faptul că publiciștii, atât cei vechi, cât și cei moderni, nu au atribuit legilor privitoare la succesiuni o înrăurire mai mare în desfășurarea treburilor omenești. Adevărat, aceste legi țin de ordinea civilă; s-ar cuveni însă ca ele să fie plasate în fruntea tuturor instituțiilor politice, căci influențează într-o măsură surprinzătoare starea socială a popoarelor, legile politice nefiind decât expresia acesteia din urmă. În plus, ele acționează asupra societății într-un mod sigur și uniform: cuprind, într-o oarecare măsură, generațiile încă înainte ca ele să se fi născut. Prin intermediul lor, omul este înzestrat cu o putere aproape divină asupra viitorului semenilor săi. Legiuitorul reglementează o dată succesiunea cetățenilor și pe urmă se odihnește secole în șir; odată opera sa pusă în mișcare, își poate lua mâna de pe ea: mașina acționează prin forțe proprii și se îndreaptă ca de la sine spre un țel dinainte stabilit. Constituită într-un fel anumit, reunește, concentrează, grupează proprietatea și, curând după aceea, și puterea în jurul unei anumite persoane, făcând ca aristocrația să țâșnească, într-un anume fel, din pământ. Călăuzită de alte principii și îndrumată pe altă cale, acțiunea ei este și mai rapidă; divide, împarte, dispersează bunurile și puterea; atunci se întâmplă ca uneori rapiditatea acțiunii ei să sperie; în lipsa oricărei speranțe de a-i opri înaintarea, se încearcă cel puțin de a se crea în calea ei dificultăți și obstacole; se vrea contrabalansarea acțiunii ei prin eforturi opuse: încercări zadarnice! ea strivește sau face țândări tot ce se nimereste în drumul ei, se ridică și recade neîncetat pe pământ, până când acesta nu se mai arată ochilor decât în chip de pulbere mișcătoare și impalpabilă pe care se instalează democrația.

Atunci când legea succesiunilor permite și, cu atât mai mult, când ordonă partajul egal al bunurilor tatălui între toți copiii, efectele ei sunt de două feluri; este necesar să le diferentiem cu grijă, deși scopul către care tind este același.

În virtutea legii succesiunilor, moartea fiecărui proprietar aduce cu sine o revoluție în proprietate, nu numai că bunurile își schimbă stăpânul, ci, ca să spunem așa, își schimbă și natura; se fragmentează neîncetat în părți din ce în ce mai mici. Generațiile sărăcesc pe măsură ce se succedă.

Acesta este efectul direct, oarecum material, al legii. În țările în care legislația stabilește partajul egal, bunurile și în special averile funciare trebuie, prin urmare, să aibă tendința permanentă de a se micșora. Totuși, dacă legea ar fi lăsată în voia propriilor forțe, efectele

³⁸ A. DE TOCQUEVILLE, *Despre democrație în America*, vol. 1, trad. din franceză în română de M. BOIANGIU și B. STAIUCU, Ed. Humanitas, București, 2005, p. 112-116.

acestei legislații ar fi resimțite abia după un timp oarecare; căci ajunge ca familia să nu se compună din mai mult decât doi copii (și se pare că într-o țară populată, așa cum este Franța, media este de numai trei), pentru ca aceștia, împărțind între ei averea tatălui și a mamei, să nu fie mai săraci decât fiecare dintre părinții lor în parte.

Legea partajului egal nu influențează însă numai soarta bunurilor, ea acționează și asupra sufletului proprietarilor și apelează la pasiunile lor.

Efectele ei indirecte sunt cele care distrug rapid marile averi și mai cu seamă marile domenii.

La popoarele la care legea succesiunilor se bazează pe dreptul de primogenitură, posesiunile teritoriale trec de cele mai multe ori din generație în generație fără a se divide. De aici rezultă că spiritul de familie se concretizează oarecum în pământ. Familia reprezintă pământul, pământul reprezintă familia; îi perpetuează numele, originea, gloria, puterea, virtuțile. Este un martor nepieritor al trecutului și o cheazășie prețioasă a existenței în viitor.

Atunci când legea succesiunilor statornicește partajul egal, ea distruge legătura intimă dintre spiritul de familie și păstrarea pământului; pământul încetează de a mai reprezenta familia; căci, urmând inevitabil să fie împărțit după o generație sau două, este evident că se va reduce neîncetat și va sfârși prin a dispărea cu totul. Fiii unui mare proprietar funciar, dacă sunt puțini la număr sau dacă destinul le este prielnic, pot să păstreze speranța de a nu fi mai puțin bogați decât părintele lor, nu însă și aceea de a poseda aceleași bunuri ca el; bogăția lor se va compune în mod necesar din alte elemente decât a lui. [...]

Ceea ce numim spiritul de familie se bazează deseori pe o iluzie a egoismului individual. Este încercarea de a se perpetua și a se immortaliza oarecum în strănepoți. Acolo unde sfârșește spiritul de familie, egoismul individual reintră în realitatea predispozițiilor sale. Familia nemaifiind prezentă în minte decât ca ceva vag, nedefinit, incert, fiecare se concentrează în comoditatea prezentului: omul se gândește cum să rostuiască generația următoare, și atâta tot.

Prin urmare, nu se încearcă perpetuarea propriei familii sau, cel puțin, se încearcă perpetuarea ei prin alte mijloace decât prin proprietatea funciară.

Așadar, legea succesorală nu numai că face anevoioasă păstrarea intactă de către familia a domeniilor pe care le posedă, ci le și răpește dorința de a încerca acest lucru, antrenându-le oarecum să colaboreze cu ea la propria ruină.

Legea partajului egal procedează pe două căi: acționând asupra obiectului, acționează asupra omului; acționând asupra omului, ajunge la obiect.

În ambele feluri, ea izbuteste să atace în adâncime proprietatea funciară și să ducă la dispariția rapidă atât a familiilor, cât și a averilor.

Fără îndoială, nu noi, francezii secolului al XIX-lea, martori zi de zi ai schimbărilor politice și sociale generate de legea succesiunilor, suntem cei mai indicați să punem la îndoială puterea ei. O vedem în fiecare zi străbătând fără încetare, când într-un sens, când în altul, țara noastră, distrugând în calea ei pereții locuințelor noastre și răsturnând îngrăditurile câmpurilor noastre. Însă, dacă la noi legea cu privire la succesiuni a apucat să facă multe lucruri, mai are încă multe de înfăptuit. Amintirile noastre, opiniile noastre și obișnuințele noastre îi opun obstacole puternice.

În Statele Unite, opera ei distructivă este aproape încheiată. Acolo pot fi studiate rezultatele ei principale.

Legislația engleză referitoare la transmiterea bunurilor a fost abolită în mai toate statele în perioada primei revoluții.

Legea privitoare la substituții a fost modificată în așa fel încât să nu stânjenească decât într-un mod imperceptibil libera circulație a bunurilor.

Prima generație a trecut; pământurile au început să fie divizate. Cu timpul, procesul s-a accelerat tot așa cum o piatră azvârlită din vârful unui turn va cădea cu atât mai repede, cu cât acesta va fi mai înalt. Astăzi, după trecerea a numai șaiszeci de ani, aspectul societății este de nerecunoscut; familiile marilor proprietari funciari au fost aproape toate absorbite în masa comună. În statul New York, unde erau foarte numeroase, două abia dacă mai rezistă la marginea abisului care se pregătește să le înghită. Astăzi, fiii acestor cetățeni bogați sunt comercianți, avocați, medici. Majoritatea au decăzut în cea mai deplină obscuritate. Până și ultima urmă a rangurilor și distincțiilor ereditare este ștearsă; legea succesiunilor a trecut peste tot cu tăvălugul ei.

Nu că în Statele Unite nu ar exista, ca în alte locuri, oameni bogați, chiar nu cunosc altă țară unde dragostea de bani să ocupe un loc mai mare în inima omului și unde să se profeseze un dispreț mai profund față de teoria permanentei egalități a bunurilor. Însă averea circulă acolo cu o rapiditate de necrezut și experiența ne învață că se întâmplă arareori ca două generații să se bucure de avantajele ei.”